

Mátranovák története

Mátranovák, mint szó jelentése a Mátra előtag - amely földrajzi név - és a novák szó, amely szláv eredetű, és a „novauk” szóból eredeztethető. Erre az 1389-ből származó „Petrus Filius Novak” is enged következtetni.

Mátranovák mátraalji magyar kisközség, az Észak-Magyarországi régió bátonyterenyei kistérsége egyik legnagyobb települése. Nógrád megye legkeletibb szélén, a Mátra északi oldalánál helyezkedik el. Középkori alapítású falu a valamikori füleki járás délkeleti csücskében, a Bárna patak mentén. Az első írott feljegyzések alapján Zsigmond király adományozta egy Novák nevű földesúrnak.

A település földesura 1548-ban Horváth András volt. 1633-34 között a török hódoltság idején a váci nahije községei között szerepel. Itt csak két adóköteles házat tüntettek fel. 1715-ben öt, 1720-ban hat magyar háztartása volt a településnek. Említésre méltó, hogy a török idők egy kisebb részében a török-magyar határvonal a falutól nem messze, az emberesdi határnál húzódott, Mátraballa és Mátranovák között. A török fosztogatók elől, az akkori emberek a közeli erdőkbe menekültek, hogy elkerüljék a különféle hadi és nemesi sarcokat, manapság ez a régen volt erdősség területe adja a falu jelenlegi helyét. Az üresen maradt házak helyét mindmáig „faluhelynek” hívják.

A dombos terület természeti adottságai nem kedveztek a földművelésnek, a nagyobb emberi és állati élők munkával megművelt föld nem biztosította a megélhetést, így a parasztság arra kényszerült, hogy egyéb kereseti lehetőségeket - fuvarozás, cséplés, erdőgazdálkodás, jószág hizlalás - keressen. Gyakori volt a déli vidékekre irányuló részes aratás vállalás is. Mivel a terület vízgyűjtő folyóját, a Zagyvát mindkét oldalon lapos terület követi, ahol dúsan termő rétek voltak, és könnyen művelhető szántóföldeket lehetett kialakítani. Nagy arányokat öltött az erdőirtás, melyet a földbirtokos a kezdeti időszakban még nem korlátozott. Így értékes, megművelhető földhöz jutott a jobbágy, a faanyagot pedig lakóházak, gazdasági épületek létesítésére fordította. A külterjes állattartás korán háttérbe szorult, a török háborúk utáni időszakban az istállózó állattartás és a hozzá kapcsolódó építmények - istálló, akol, sertésól, hidas - már általánosan elterjedt volt.

A XVIII. században a kedvezőtlen természeti adottságok következtében eddig is csak nehezen megélő jobbágyságnak újabb csapással kellett szembenéznie; a földesurak eladósodása miatt a település több uradalom irányítása alá került, melynek következtében megnövekedett a majorsági terület a parasztság saját tulajdonában levő művelhető földbirtok rovására. A jobbágyság földjének elvétele, a legelők megcsorbítása az állatállomány csökkenését eredményezte. Ezzel szemben az uradalmi terület megnövekedése lehetővé tette a külterjes állattartási mód elterjedését; a nagyobb csordák legeltetésére a településtől távolabb létesített puszták alakultak ki. Az egykori funkcióra utalnak a ma is élő elnevezések: Mátracserpuszta, Nyírmedpuszta, Szépfapuszta, Szoroslapapuszta. Ezek a területek ma Mátranovák közigazgatásába tartoznak. A tanyás településforma eltűnőfélben van, a lakosság nagyarányú elvándorlása az egykor gondosan megművelt területek elparlagosodását eredményezte.

1770-ben gróf Teleki László, Csoma Zsigmond és Szabó Zsigmond voltak a település földesurai. 1826-ban a gróf Keglevich-ek és utódaik, a Csoma család után pedig a gróf Thoroczkay-ak és Fáy József. Őket Roheim Ödön követte, aki 1908-ban úrilakot építtetett itt.

1873-ban ötszáz áldozata volt a faluban dúló kolera járványnak. Szabó Ferenc az 1800-as évek közepe táján úri lakot építtet, melynek későbbi tulajdonosai Róth Dezső és Varró Bernáth lesznek. Ugyanebben az időben Mocsári Antal Mátranovákot besorolta a palóc lakta települések közé.

1830-ban Mátranovákon 931 fő római katolikus és 19 fő zsidó vallású ember élt. Ahogy az ország más részeiben, Mátranovákon is befejeződött az úrbéri tagosítás. A településen nem született két, külön vallású házasság a XVIII. században, jegyzi fel Őrsi Julianna kutató. Említést érdemel még a falu temploma is, amely az 1800-as évek elején épült, a késő barokk stílus jegyeit viseli, homlokzati órapárkányos tornya hagymasisakos. A belső térben orgona található, amely szintén ebben az időben készült. Szószéke klasszicista, örökmécsese empíre alkotás. 200 éves centenáriumra felújításra került 2000-ben. A dombon álló templomot kőfallal vették körbe. A templommal egy időben épült a ma is álló fatornácos plébánia. Ekkor a lakosság mezőgazdaságból élt, a település alaprajzi formája az utcás-soros, szerkezetében szalagtelkes falu.

Farkas Pál az 1900-as évek elején a 261 Nógrád megyei faluból 161-et nyilvánított palóc vonatkozásúvá, ebbe Mátranovák is bele tartozott. Érdemes megemlíteni, hogy az 1958-ban erre járó kutatók még találtak a határban kint háló gulyával, amely 80 szarvasmarhából állt.

Az első világháború jócskán kivette a részét a falu történetéből is, a 305 bevonultatott katonából 38 már soha többé nem térhetett haza.

1929-ben báró Solymossy Jenő göztéglagyárat építtet és üzemeltet a Nyírmedi-tó mellett. Ekkor már két kőszénbányából is nagy mennyiségű szenet hoznak a felszínre. Az iparosodás jól mutatja, hogy az 1900. és az 1910. évi népszámlálás adatai szerint a község lélekszáma 56 százalékkal növekedett.

A település életében fordulóponthoz vezetett a bányászat megindulása, mely a XIX. század elejétől kezdve egyre inkább felvirágzott. A mátranováki bányászat 1857-ben indult meg. Tulajdonosa Okolicsányiné Csemnitzky Ágnes volt. Később többször is tulajdonosváltásra került sor, így 1872-73-ban a Hamburgi-Német Bank Rt, 1881-től a Magyar Országos Bank Rt. majd 1887-ben az Észak-magyarországi Egyesített Kőszénbánya és Iparvállalat Rt. lett a bányák gazdája. Létrejött Mátranovák-Bányatelep, sajátos jellegű házaival. Az eddig döntően mezőgazdaságból élő lakosság egyre inkább a bányászat felé fordult. Kezdetben csak a földművelés szüneteiben, később akár az év egészében a bányászatban dolgoztak. Így váltak lassan kétlakivá, vagy telepedtek le véglegesen a bányászközpontban. A helyi lakosság életmód váltása mellett idegen bányászok letelepedése is jellemezte ezt az időszakot. A bányakolónia felépülése két menetben történt: a korábbi, 1903-1922-ig tartó építkezés a főúthoz közelebb fekvő kolónia jellegű, sorlakásos házakat eredményezett, míg a később emelt házak, már csak 2-4 lakásosak. Az utolsó zsúpfedeles házat 1938-ban bontották le, annak rossz állapotára hivatkozva.

A '20-as évek elején a gazdasági válság hatásai itt is megmutatkoztak a termelési költségek leszorításával és a munkások elküldésével a bányákból. A '30-as évek közepére az ipar kezdett kilábalni a bajból, újra fellendült a bányászat és a Bányatelepen ezidőtájt épültek az új házsorok (bányakolónia).

1920-1922 között épült meg a Kaszinó, mely meggyeszte elismert kulturális központtá lett. Szerepét színvonalas műsorai, programjai mellett az ízlésesen megtervezett épületének, valamint a vele szoros egységet képező parkjának köszönhette. A Bányatelep kiépülése a Kaszinóval fontos kulturális központot hozott létre, ám ugyanakkor megakadályozta a település

belsejében kibontakozni induló mag kifejlődését. Ennek eredményeként mára Mátranovák egy olyan faluközponttal rendelkezik, mely a település csaknem teljes hosszában végigfut a főút mentén.

Mátranovák kultúrájára a Bányatelep kialakulása döntő hatással volt. Az eredetileg földműves-állattartó palóc lakosság kulturális hagyománya mára csaknem teljesen eltűnt, a néhány régebbi, palóc jellegű ház mellett már csak az ízes tájszólás őriz valamit a régi idők hagyományából. 1959-ben beindult a mozi Mátranovák községházában, mely annak idején nagy látogatottságnak örvendett. A kulturális élet folyamatos leépülését jól példázza a mozi sorsa: a lassan csökkenő érdeklődés a rendszeres filmvetítések felszámolását eredményezte.

Az alsó tagozatos általános iskola régen a bányatelepen volt, a felső tagozatos rész bent a faluban. Ezt az épületet 1993-ban átalakították 9 tantermessé, így most egyben az alsó és felső tagozat is itt működik. Az általános iskola számos rendezvényt, előadásokat, ünnepi műsorokat, hagyományos bálakat, sport rendezvényeket szervez. A faluban aktív cserkészélet és sporttevékenység folyt, sorozatosak voltak a levante versenyek is.

A II. Világháború idején 1944. december 24-én szűntek meg a harcok, ekkor szólt utoljára hadi puska Novákon. A háború után az itt élő emberek mezőgazdasági és bányászati munkáját a vasgyártás kezdte felváltani.

Körjegyzői hivatala Homokterenyén, csendőrsége Mizserfa bányatelepen, pénzügyőrsége és vámőrsége Salgótarjánban volt. Rendelkezett a falu Állami Elemi Iskolával, Levente Egyesülettel, Polgári Lövészegyesülettel, Önkéntes Tűzoltóegyesülettel és Hangya Szövetkezettel. 1959-ben önálló MGTSZ alakult a községben, majd 1965-ben egyesült a szomszédos települések MGTSZ-eivel.

1969-ben megépült a GANZ-MÁVAG, amely hídelemek gyártásával foglalkozott az első időkben, majd vasúti kocsik alvázának a kivitelezésével. A GANZ-MÁVAG később GANZ-Híd-, Vas- és Acélgérszerkezet Gyártó Üzem. Itt készült a Dunaföldvári híd, a Lágymányosi híd, vagy az Esztergom - Párkány közti Mária-Valéria híd, és a Riekában álló kikötői daru is. 2005-től a gyár a Bombardier Transportation Hungary Kft. tulajdona. Gyorsvonatok forgóvázszerkezetét gyártják.

1970-ben a szomszédos községekkel, Nádújfaluval és Homokterenyével közös tanácsá alakították a közigazgatását, majd 1984-ben egy településsé vonták össze és Mátraterenye néven nagyközségi rangot kapott. A rendszerváltás után a falu polgárai népszavazással döntöttek az önállósodás mellett, így a köztársasági elnök 1991. január 1. napjával önálló községgé nyilvánította a települést, visszaadva eredeti, immár többszáz éves nevét: MÁTRANOVÁK.

Jelenleg Mátranovák kb. 1700 lakosú település, melynek az infrastruktúrája mára teljesen kiépült. Mátranovák kedvelt kirándulóhely a Mátraalján. A községre mindig jellemző volt a pezsgő kulturális- és sportélet. Bövelkedik látnivalókban, melyek nagy vonzerővel bírnak a turisták számára.